

Александар ЛУКИЋ

ЈОВАН ДУЧИЋ И ЉУБОМИР СТОЈАНОВИЋ О ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ИДЕЈИ 1929. ГОДИНЕ*

АПСТРАКТ: Рад анализира до сада непознате текстове два истакнута српска интелектуалца и политичара, Јована Дучића и Љубомира Стојановића. У средишту анализе налазе се њихове идеје о југословенству. Уједно су представљени и неки битни моменти њиховог живота и рада.

Кључне речи: Јован Дучић, Љубомир Стојановић, југословенска идеја, српска идеја

Обојица су била пореклом из Херцеговине, чувени међу својим, српским родом. Један, рођени Херцеговац из Требиња, као успешан дипломата и још већи песник и књижевник, био је чувен и међу Србима и међу другим европским народима. Други, иако је коренима припадао Херцеговини, био је већ у другом колелу рођени Србијанац Ужичанин, ништа мање чувен као велики научник, принципипјелан и честит човек. Први је био Јован Дучић, један од највећих српских песника, други Љубомир Стојановић, један од највећих српских и југословенских научника.

Јован Дучић (1872–1943), потоњи први југословенски амбасадор, рођен је у сиромашној породици Андрије и Јоке Дучић.¹

* Рад је настао у оквиру пројекта *Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници* (№ 47027) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд, 1953, стр. 435–435; Радован Поповић, *Књига о Дучићу*, Београд, 1992; *О Јовану Дучићу. Зборник радова поводом педесетогодишњице смрти*, Београд, 1996; Слободан Витановић, *Јован Дучић у знаку Атене. Песникова размишљања о нацији, историји, држави и политици*, Београд, 1997; Коста Ст. Павловић, *Јован Дучић*, Београд, 2001, стр. 8, 18, 22; Миодраг Митић, *Поете у фразу*, Београд, 2002.

Освну школу је завршио у родном Требињу, трговачку у Мостару, где се и настанио са мајком после очеве смрти. Од 1890. похађао је учитељску школу у Сарајеву, потом у Сомбору 1893. године, где је, „пропуштен кроз пречанско-војвођански филтер“, дипломирао исте године као учитељ за српске школе.² Учителивао је у Бијелини, у Босни и Херцеговини, две османске покрајине које су од 1878. биле под аустроугарском окупацијом, али је због свог националног рада и родољубивих песама („Ој Босно“ и „Отаџбина“) био прогоњен од аустроугарске полиције – земаљска влада за Босну забранила му је рад у свим српским школама 1894. године. Успео је да се запосли у српском манастиру Житомислићу код Мостара, где је остао две године. Потом је отишао да студира на Филозофском факултету у Женеви. Оскудног материјалног стања, намеравао је да школовање заврши у року од две и по године, што се није остварило. Захваљујући помоћи пријатеља и стипендији српске краљевске владе дипломирао је 1906.³

Ступање Јована Дучића у дипломатију није било лако, нити без потреса. После свршених студија у Женеви покушао је да добије посао у Министарству иностраних дела Краљевине Србије. Његову молбу од јануара 1907. године министар-председник Никола Пашић је само делимично услишио – одредио је да му се исплаћује 150 динара месечно „под погодбом да се врати у Босну и Херцеговину и тамо по инструкцијама ради док себи не отвори

² „Сомбор је за њега била Anstand-Schüle и то се осећало на њему целог века. По природи питом, он је ту ухватио ‚пелцере‘ лепог и културног понашања, а да је хтео да призна, он би и сам морао рећи да Сомбору и његовој препарандији дугује себе. Он се ту формирао и сазрео“ (Милан Јовановић Стојимировић, *Портрети према живим моделима*, Нови Сад, 1998, стр. 133).

³ М. Митић, *н. д.*, стр. 13. У Женеви и Паризу Јован Дучић је дошао под утицај парнасоваца, затим симболиста, и упознао се са мислима и погледима оновремених француских књижевника и филозофа. Песников савременик Драгољуб Јовановић се сећао да „Ренана увек студира; Монтења увек држи код узглавља, ишчитава га често и с љубављу као што се мирише ружа; Буржеа воли због његовог схватања човека и живота, а Бареса због његове уметничке форме... не заноси [га] Анатол Франс, али није рекао зашто“ (Драгољуб Јовановић, *Медаљони*, књ. I, Београд, 2008, стр. 210; К. Ст. Павловић, *н. д.*, стр. 138). Други Дучићев савременик, Милан Јовановић Стојимировић је сматрао да су немачка култура и уметност такође имале велики утицај на Јована Дучића: „Дучић је знао немачки и он је читао на немачком (нарочито је ценио Burghardt-а...), али је он стално побијао вредност немачке књижевности и уметности, па и културе уопште, бојећи се да му неко не би узео за зло ако би говорио другачије... он је читао и немачке песнике у оригиналу, али је то крио, међутим он би се с времена на време нехотице открио неким цитатом или алудирањем на Гетеа, Хајнеа итд“ (М. Јовановић Стојимировић, *н. д.*, стр. 134–135).

положај”.⁴ У БиХ је Дучић радио као дописник београдског листа *Политика*, али се већ од наредне 1908. године нашао на „националном задатку” у Италији. Српска влада послала га је у Рим да организује пропаганду против аустроугарске анексије БиХ. Показао је одличне резултате и као писац и као дипломата, али, нажалост, није могао да спречи за Србе неповољан развој догађаја. Српска влада није заборавила његову делатност у Риму, те је после три године тешког рада постављен за аташеа (писара) прве класе Српског краљевског посланства у Софији, код посланика Мирослава Спалајковића.⁵

Као и већина дипломата од каријере, Јован Дучић је морао да читавог свог службовања води рачуна о томе да „без заштитника” нема ни озбиљнијег напредовања у дипломатској служби. За прво његово унапређење била је потребна протекција и заузимање Слободана Јовановића, српског правника и писца, и Јована Скерлића, српског књижевног критичара и југословенског идеолога, код тадашњег министра иностраних дела Србије Милована Миловановића. У време Првог светског рата упознао се и зближио са Александром Карађорђевићем, регентом и потоњим краљем, што се показало изузетно значајним за његово напредовање у југословенској дипломатији.⁶

После Софије Јован Дучић је постављен за секретара Посланства Краљевине Србије у Риму 1912, а потом је 1914. године премештен у Атину код посланика Живојина Балугџића. Већ у Риму је показао манир да може да разговара без икаквих потешкоћа и са личностима много вишим по рангу од њега, што му је скоро по правилу успевало (на пример, успешно је преговарао са председником грчке владе Венизелосом). После Првог светског рата напредовао је у југословенској дипломатији врло брзо, службовао је у Мадриду, Атини, Женеви и Каиру. Због једне непријатне афере са Милутином Јовановићем, сестрићем Николе Пашића, децембра 1927. је стављен на располагање и у том положају је остао све до фебруара 1930. године.⁷ Управо док је био „на расположењу”, Јован Дучић је у другој половини 1929. чланком о југословенству дао у јавности несумњиву подршку краљевом личном режиму и владајућој идеологији интегралног југословенства.

⁴ М. Митић, *н. д.*, стр. 25.

⁵ *Исто*, стр. 26.

⁶ *Исто*, стр. 26–27.

⁷ *Исто*, стр. 44–47.

Љубомир (Љуба) Стојановић (1860–1930), Ужичанин пореклом „из невесињске“ и „ратничке“ Херцеговине, син Васе пушкара и мајке Саре, школовао се у Ужицу, Шапцу и Београду.⁸ У Београду је на Великој школи завршио Историјско-филолошки факултет, да

⁸ У српској историографији нема политичке биографије Љубомира Стојановића. Постоји велики број списа о његовом животу и раду, које је сам написао или су написали његови савременици, као и више белешки у енциклопедијама, на основу чега је у историографији и објављено неколико радова. Сећања савременика су: Јован М. Жујовић, „О Љубомиру Стојановићу“, *Српски Књижевни Гласник*, књ. XXX, бр. 5, 1. јули 1930, стр. 342–345; Љубомир М. Давидовић, „Сећања на Љубу Стојановића“, *исто*, стр. 345–349; Војислав С. Вељковић, „Љуба Стојановић као јавни радник“, *исто*, стр. 355–357; Јаша М. Продановић, „Љубомир Стојановић“, *исто*, стр. 358–361; Александар Белић, „Љубомир Стојановић човек и научник“, *исто*, стр. 349–355; А. Белић, „Љубомир Стојановић“, *Јужнословенски филолог*, књ. IX, Београд, 1930, стр. 297–316; Владимир Ћоровић, „Љубомир Стојановић“, *Прилози за књижевност, језик, историју и филозофију*, књ. XI, св. 1–2, Београд, 1931, стр. 1–29; Павле Поповић, „Сећања на Љубомира Стојановића“, *исто*, стр. 30–44; Милан Решетар, „Из писама пок. Љуб. Стојановића“, *исто*, 45–53; Милан Грол, *Из предратне Србије. Утисци и сећања о времену и људима*, Београд, 1939, стр. 107–122; Урош Џонић, „Љубомир Стојановић“, *Годишњица Николе Чупића*, књ. XL, Београд, 1931, стр. 170–185; Милан Јовановић-Стојимировић, *Портрети према живим моделима*, Нови Сад – Сремски Карловци, 1998, стр. 83–86. Историографски радови о деловању Љубомира Стојановића: Dragovan Šepić, „O misiji Lj. Stojanovića i A. Belića u Petrogradu 1915. godine“, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, књ. 3, Zagreb, 1960, стр. 449–497; Александар Младеновић, „Запис о Љубомиру Стојановићу“, *Ужички зборник*, књ. IX (1980), стр. 21–27; Драгоје Тодоровић, „Љубомир Стојановић на професорском испиту“, *исто*, стр. 29–78; Љубинка Трговчевић, „Јован Цвијић и Љубомир Стојановић о будућој југословенској држави. Преписка из 1917. и 1918. године“, *Годишњак града Београда*, књ. XXXVII, Београд, 1990, стр. 193–205; Mira Radojević, „Ljubomir Stojanović u Prvom svetskom ratu“, *Istorija XX veka*, бр. 2/2000, стр. 9–29; зборник радова *Љубомир Стојановић – живот и дело*, Ужице, 2002; Љ. Трговчевић, „Идеје Љубомира Стојановића о будућој југословенској држави током Првог светског рата“, *Глас Српске академије наука и уметности*, бр. CDXV/2010, књ. 26, стр. 81–93. У Ужицу је 2002. у оквиру Учитељског факултета одржан научни скуп о Љубомиру Стојановићу, на основу кога је објављен зборник радова *Љубомир Стојановић – живот и дело*, у коме је стављен нагласак на његово филолошко и књижевно стваралаштво, а у само два чланка је приказано политичко деловање. Богумил Храбак је уопштено приказао и анализирао политичку делатност Љубомира Стојановића (Богумил Храбак, „Љубомир Стојановић – политичар“, зборник радова *Љубомир Стојановић – живот и дело*, стр. 365–389). Митар Миљановић је само на основу појединих делова политичких списа и без ширег контекста, тенденциозно закључио да се „Љубомир Стојановић у потпуности уздржава од тога да укаже на несумњиву чињеницу да су Срби на челу са династијом Карађорђевића увелико криви за оно што их је своједобно снашло у односима са Хрватима, али у становитом смислу и за оно што их у тим односима налази у последњем десетљећу 20. столећа“, те да је „повијесна истина, да се Стојановић у појединим ставовима у овој књижици (Љубомир Стојановић, *Срби и Хрвати*, Београд 1928. – прим. Александар Лукић) опасно приближава хрватским (шовинистичким) ставовима Стјепана Радића и антисрпским ставовима и опредељењима Коминтерне и КПЈ као секције у њеном саставу“ (Митар Миљановић, „Политички списи Љубомира

би потом наставио да се усавршава као државни питомац у Бечу, Петрограду, Берлину и Лајпцигу, где је стекао велико филолошко и лингвистичко знање. Припадао је оној генерацији која је, помогнута млађим нараштајима и заједно са њима „осуђена на... политичку и националну борбу“, са великим успехом настављала започето дело ослобођења српског народа.⁹ Напокон, њихов напор је био крунисан победама у балканским и Првом светском рату остварењем идеје ослобођења и уједињења највећег дела српског народа у новоствореној југословенској држави.

Са јаким осећајем за правду и морал, за које су му савременици увек одавали признање и које му ни велики политички противници нису спорили, Љуба Стојановић није могао, као ни генерације блиске његовој, да остане изван политике у коју су га уводиле жеље за остварењем већих друштвених слобода и права српског народа.¹⁰ Савременик и поштовалац, Милан Грол се сећао да је он „орловским стремљењем, високо и право... био рођен само за политику широких замаха, националну и моралну. Две побуде, национална и морална, биле су му главне... У демократизму Стојановићевом морални моменат“ био је „изнад социјалног, у идејама о слободи... битнија заштита достојанства човековог него његових интереса“.¹¹ Александар Белић, један од ученика Љубе Стојановића, приметио је да је „његова љубав према народу и његово схватање дужности према земљи одлучивало... о правцу који ће дати и своме животу и раду“.¹² Иако га је од политике одбијала „безобзирна и несавесна демагогија“ Народне радикалне странке (НРС) у политичком животу обреновићевске Србије, ипак је први пут у политику ступио, „са резервом“, у време „владановштине“ 1897, гласајући управо за радикалске кандидате, јер је радикална странка, „каква је да је, тада била боља од осталих“.¹³ Од Ивањданског атентата на краља Милана Обреновића 1899. и суровог прогона радикала Љубомир Стојановић се, између осталог,

---

Стојановића“, зборник радова *Љубомир Стојановић – живот и дело*, стр. 389–399).

⁹ М. Radojević, *n. d.*, стр. 11.

¹⁰ Као пример политичког морала и принципијелности Љубе Стојановића савременици су често наводили чињеницу да је, као председник српске краљевске владе на челу самосталског кабинета 1905–1906, он „први у нашој историји спровео тако слободне изборе да је влада остала у мањини“ (Драгољуб Јовановић, *Медаљони*, књ. III, Београд, 2008, стр. 87).

¹¹ Милан Грол, *n. d.*, стр. 115–117.

¹² А. Белић, „Љубомир Стојановић“, стр. 312–313.

¹³ М. Radojević, *n. d.*, стр. 12.

посветио и политици. У друштву са Јашом Продановићем, Јованом Жујовићем, Љубомиром Живковићем, Љубомиром Давидовићем, Радојем Домановићем и другим незадовољницима опортунистичком политиком НРС и њених вођа (у првом реду Николе Пашића), одвојио се убрзо после Мајског преврата 1903. од партије и основао Самосталну радикалну странку (СРС). Већином срж ондашње интелектуалне елите, самостални радикали су се прогласили „моралном жандармеријом“ и истакли захтев за чишћење јавног живота од корупције, непоштења, неначелности. У страначки програм унели су и остварење идеје југословенства, коју је тада прихватио и Љуба Стојановић. Услед ретко виђене принципијелности, доследности и политичког поштења он је био међу најужим вођством СРС од њеног оснивања па све до јануара 1912. године.¹⁴ Тада је, незадовољан што је у клупској већини све више „вејао опортунистички дух“, а странка „почела губити своју начелну основицу,... са треском и увредом“ поднео оставку на све партијске функције.¹⁵

Без обзира на својевољно удаљавање од страначког вођства, Љуба Стојановић није престао да се интересује за политичке и националне послове. У балканским ратовима је учествовао као добровољац у Ибарској војсци, док је у Првом светском рату неко време био у важним мисијама српске краљевске владе. После ратног пораза Србије у јесен и зиму 1915. године и изгнанства њене политичке елите и војске, није се безусловно укључивао у нове задатке које му је предлагала српска влада. У фебруару 1916. је одбио да иде у мисију у Шведску, а у априлу исте године поново у Русију.¹⁶ Ратни пораз, дотадашња политика Николе Пашића и коначно Солунски процес 1917. убрзали су његово опредељење да јавно иступа као републиканац. После рата се вратио у Србију и у новој држави, заједно са Јашом Продановићем, основао 1920. Југословенску републиканску странку (ЈРС), чији је председник остао све до смрти 1930. године.¹⁷

¹⁴ Бављење политиком Љубомир Стојановић је крунисао теоријским приказом и анализом система државне управе у Краљевини Србији. Оштроумно је уочио и указао на главне недостатке парламентарне владавине, у првом реду на створено и неконтролисано партијско чиновништво које је својим радом штетило и странкама из којих је потицало (Љ. Стојановић, *О државним чиновницима*, Београд, 1911).

¹⁵ М. Радојевић, *n. d.*, стр. 13–15.

¹⁶ Д. Шепић, „О мисији Лј. Стојановића и А. Белића у Петрограду 1915. године“, стр. 449–497.

¹⁷ Б. Глигоријевић, „Државно и друштвено уређење Југославије у гледиштима српских републиканаца“, *Историја 20. века*, бр. 2, Београд, 1985, стр. 8–15.

Љубомир Стојановић је, са њему својственом енергијом, у политичком животу новостворене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) проповедао републиканске идеје и борио се за њихово остварење. Будући да је имао огроман ауторитет, његово мишљење и погледи изазивали су пажњу јавности међуратне југословенске државе. У оквиру републиканске идеје разматрао је проблеме демократије, парламентаризма и државности, трагао за њиховим решењима и отворио нека суштинска питања. У време оснивања ЈРС почетком 1920. године већ је био изградио основу својих републиканских погледа и начела, која је касније током политичког рада у КСХС унеколико мењао руковођен стеченим искуством на политичком терену нове државе, али од најважнијих – идеја демократије, образовања федеративне републике југословенских народа – није одустао.¹⁸

На основу различитог историјског искуства југословенских народа, њиховог међусобног непознавања и врло ниске политичке свести о условима постојања и потреби одржања грађанске демократске државе, Љуба Стојановић је сматрао да је тип председничке „американске“ федеративне републике и демократије најбољи за југословенске политичке прилике.¹⁹ Међутим, искуство швајцарске федеративне републике и идеје и пракса француског политичког живота били су ближи размишљањима и схватањима већини првака ЈРС, услед чега су у програму странке будућу југословенску републику предвидели изграђену на принципима швајцарске и француске државности и републиканске демократије. Као председник ЈРС Љуба Стојановић је прихватио одлуку већине Главног одбора странке, али се није одрекао својих погледа и поред страначког програма увек је приликом јавних предавања и говора образлагао своје политичке идеје. Како је временом, због неслагања српских политичких партија и Хрватске републиканске сељачке странке (од 1925. Хрватске сељачке странке) Стјепана Радића око облика државног уређења, политички живот југословенске монархије улазио у озбиљну кризу, и Љуба Стојановић се у политичким наступима средином двадесетих година озбиљно бавио проблемом српско-хрватских односа уопште. С обзиром на то да су Хрвати, предвођени Стјепаном Радићем, одбијали до 1925. године да признају легитимност нових југословенских власти, а с друге стране нису јасно ис-

¹⁸ Љ. Стојановић, *Републикански погледи на неколико савремених питања*, Београд, 1919.

¹⁹ Исто.

казивали шта желе, Љуба Стојановић се питао колико су искрено 1918. ступили у нову југословенску државну заједницу. Био је један од ретких Срба који су отворено критиковали недостатак свести Хрвата о потреби одржања јаке југословенске државе и поручио им да, уколико нису задовољни суживотом са Србима и желе своју државу, слободно то и кажу, али и носе последице такве одлуке.

*

У српској историографији је већ уочено да је крај XIX и почетак XX века био време у којем мало који Србин није учествовао у националној и државној политици, вољно или невољно у односу на околности у којима се у одређеном тренутку нашао.²⁰ Иста судбина није заобишла ни песника Јована Дучића ни научника Љубу Стојановића, с разликом што је први, као поданик Аустроугарске монархије, углавном делао у политици националног ослобођења српског и југословенских народа, док је други, као држављанин слободне Србије, поред рада на националном ослобођењу Срба, учествовао и у унутрашњој политици српске државе. Ни током борбе за ослобођење и уједињење Срба и, од 1914. југословенских народа, као ни после стварања заједничке југословенске државе 1918. године ни један ни други нису долазили у ближи додир у свом политичком раду.²¹

Међутим, образовање југословенске државе као унитарне монархије Карађорђевића са политичком превлашћу српске грађанске елите изазвало је противљење заговорника децентрализоване федеративне државне форме, у првом реду Хрвата, против нове југословенске заједнице. Временом се проблем државног уређења није решавао, него је уз себе везивао и многе друге проблеме у суштини сложене и разнородне југословенске државе. Политичка напетост и српско-хрватски сукоб око облика државног уређења доживели су врхунац и делимичан расплет јуна 1928. године убиством првака Хрватске сељачке странке у Народној скуп-

²⁰ М. Radojević, *n. d.*, str. 11.

²¹ Иако су били свесни различитог историјског развоја југословенских народа и брзине оствареног југословенског уједињења 1918, после образовања југословенске државе нашли су се на супротним политичким гледиштима. Јован Дучић је прихватио унитаризам и монархију, док се Љуба Стојановић залагао за републиканско федеративно уређење државе.

штине Краљевине СХС које је извео Пуниша Рачић, посланик Народне радикалне странке. Краљ Александар Карађорђевић је излаз из државне кризе видео у успостављању личног режима и 6. јануара 1929, после краћих консултација са првацима највећих политичких странака у земљи, прогласио диктатуру с циљем пропагирања и утемељења идеологије интегралног југословенства.²² Намеран да створи у пракси једну југословенску нацију, краљ је безобзирно и нагло раскидао са традицијама, насупрот чињеници да се у стварности свест његових разнородних поданика споро мењала.

Краљевој политици интегралног југословенства Јован Дучић је пружио подршку чланком у *Политици* одмах после доношења закона о преименовању и подели државе. Међутим, ово није био његов први иступ на пољу унутрашње политике југословенске државе и покушај да писаном речју утиче на побољшање унутрашњих прилика Краљевине СХС. Током двадесетих година XX века неколико пута се оглашавао тим поводом,²³ а његови погледи на југословенску идеју и њено остварење сежу у прошлост пре Првог светског рата, када је чинио прве кораке као један од бораца за национално ослобођење и уједињење српског народа.²⁴

Крајем XIX века Јован Дучић је сматрао да је требало да југословенски народи најпре сарађују у књижевности и култури, да се кроз њих упознају и по могућству приближе, па да после духовног сједињења поступно остваре политичку сарадњу и уједињење. Нагло и преурањено југословенско уједињење могло је бити опасно, будући да је требало времена да се пажљиво отклоне бројне препреке политичкој сарадњи врло често „закрвављене браће”.²⁵ Идејну основу југословенства није налазио ни у „млаком словенству”, ни у „одвратном илирству”, нити у „таштом југословенству”.²⁶ Негујући у првом реду културно зближавање и уједињење Срба и Хрвата пре политичког, није показивао занимање ни за Задарску, односно Ријечку декларацију, ни за потом успостављену српско-хрватску коалицију у аустријском парламенту, као ни за рад Југословенског одбора током Првог светског рата. Држао се

²² Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature (1929–1935)*, Beograd, 1969, str. 9–23, 63–72.

²³ Јован Дучић, „Два Рибникара”, *Политика*, 6, 7, 8. I 1924, стр. 1–2; Исти, „Кнез Иво Војновић”, *Политика*, 31. VIII 1929, стр. 1; Исти „За вечни спомен Змају”, *Српски књижевни гласник*, 1. X 1929, стр. 420–421.

²⁴ С. Витановић, *н. д.*, стр. 79–122.

²⁵ *Исто*, стр. 141.

²⁶ *Исто*, стр. 141–142.

правца којим је ишла Краљевина Србија, и када је тај правац резултирао стварањем једне југословенске државне творевине, он је био спреман, као и већина Срба, да је искрено прихвати.²⁷

У новонасталим околностима после 1918. године Јовану Дучићу је у схватању сродне етничке скупине Срба и Хрвата најприхватљивије било словенство, „оно још неиздиференцирано осећање етничке припадности у крајевима који се могу сматрати зонама” прожимања Срба и Хрвата, православаца и католика. На уму је имао крајеве Срема, Славоније, посебно Далмације и јужног приморја око Дубровника и Боке Которске, за које је био присно емотивно везан, и где се пре образовања модерне српске и хрватске нације у многим духовима етничко буђење остваривало преко појма словенства у коме се садржавало и хрватско и српско осећање. Становници ових области језик којим су писали нису називали српски, нити хрватски, већ „нашки”, „домаћи”, „словенски”.²⁸ Неко време Јован Дучић је сматрао да је словенство могло да послужи као, иако историјски превазиђена, али идејно употребљива основа југословенства у оквирима заједничког живљења у новој држави. Свестан недостатака југословенског уједињења изведеног на брзину, истицао је да ће „нам и у будуће” требати „војничке врлине какве смо увек имали; али”, наглашавао је, „ако хоћемо да живимо у организованом европском свету, онда... требају и грађанске врлине какве нисмо до сада никада имали”.²⁹ Уколико је држава хтела да постоји, морала је прво да постане сродно друштво, односно „људска гомила повезана културним везама, заједничким менталитетом, сличним наравима и истоветним укусима”.³⁰ У овом суштински унитаристичком схватању, веровао је да је држава само оквир у којем је требало да се врши процес прожимања и стапања југословенских народа. Међутим, баш у том погледу ствари нису биле идеалне.³¹

Унутрашњи политички проблеми и размирице око облика државног уређења временом су све више оптерећивали и кочили развитак југословенске монархије. Поводом предстојеће десетогодишњице смрти браће Рибникар 1924, Јован Дучић је у листу *Политика* (чији су они били оснивачи 1904. године) писао

²⁷ Исто, стр. 142.

²⁸ Исто, стр. 142–143.

²⁹ Исто, стр. 144.

³⁰ Исто.

³¹ Исто, стр. 145.

о нагомиланим унутрашњим проблемима са великом огорченошћу. Упрощавајући проблеме, тврдио је да за њега Југославија није производ разнородних, међусобно противречних сила, тежњи, циљева, истовремено тријумф и компромис. Она је једна и јединствена, док је све остало анти-Југославија.³² Према мишљењу Слободана Витановића, уверење да се „Југославија родила у кациги Србије“ показује двосмисленост његовог југословенства – искрено је желео да се српство не утопи у југословенству, док је југословенство схватао као проширено српство.

Атентат у Народној скупштини јуна 1928. још више је усложио ионако замршену политичку ситуацију Краљевине СХС. Док је писао некролог познатом дубровачком књижевнику Иви Војновићу у позно лето 1929. године, Јован Дучић је, као и многи интелектуалци, у прво време био уверен да су унутарполитички сукоби „родбински, племенски“, никако међунационални.³³ Када је краљ Александар, у циљу утемељивања политике интегралног југословенства, октобра исте године променио назив државе у „Југославија“ и поделио је на девет бановина, Јован Дучић је крајем октобра у листу *Политика* чланком „Реч Југославија“ одушевљено поздравио овај потез. Његово тумачење српске историје у прилог југословенству, па и оне старије, није прошло без реакција међу ученим Србима.

На изнете ставове Јована Дучића врло брзо уследио је одговор из српске научне јавности. Љуба Стојановић је био научно подстакнут да одговори на његове увелико ненаучне тврдње будући да се радило о погледима једног од највећих српских песника, чији написи нису могли проћи без утицаја, првенствено у српском народу. Пошто је Јован Дучић у чланку, између осталог, очигледно подржао режим диктатуре, Љуба Стојановић је у свом реаговању у истом листу анализирао тадашње политичко стање и указао на корене његове нестабилности. У условима оштре цензуре штампе и управљања јавним животом грађана чланак „Југославија“ Љубе Стојановића није у потпуности објављен у јавности, већ његов мањи део. Већи део његовог необјављеног списка из полемике са Јованом Дучићем остао је сачуван захваљујући неуморном раду Војислава Јовановића Марамбоа на сакупљању и чувању докумената.

После цензурираног чланка Љубе Стојановић у *Политици*, Јован Дучић се огласио једним кратким написом у покушају

³² Ј. Дучић, „Два Рибникара“, *Политика*, 6, 7, 8. I 1924, стр. 1–2; С. Витановић, *н. д.*, стр. 145.

³³ С. Витановић, *н. д.*, стр. 147.

да оповргне ставове српског филолога. Не без извесне количине заједљивости, приметио је да његове наводе није „пожурио да исправи ни један наш историчар него граматичар г. Љуба Стојановић”.³⁴ Није признавао да је погрешно у историјским чињеницама. Међутим, контрааргументи су му били слаби, а и савременик полемике Коста Ст. Павловић се сећао да је у јавности „академик Љубомир Стојановић... непобитним доказима побио Дучићево тврђење”.³⁵ Неколико дана потом окупили су се код Војислава Вељковића на вечери Слободан Јовановић, Бранислав Нушић, Тихомир Ђорђевић, Лазар Бајкић, Љубомир Стојановић, Живан Живановић, Коста Симић и Јован Дучић. „Последњи је стигао Живановић и, издалека, је довикнуо Стојановићу: ‘Ех! Баш добро улупасте нашег Дуку!’. Дучић је ћутао правећи се као да ништа није чуо”.³⁶

Љуба Стојановић је, јасно и без околишења, и у цензурисаном чланку, указао на заблуде и погрешке у Дучићевом поимању и тумачењу југословенске идеје и њеног порекла. По ко зна који пут је упозоравао да је политика заснована на илузијама и митовима опасна и по државу и по њене становнике, те да се нација не може створити декретом диктатора, већ дуготрајним демократским процесом. Међутим, његове опаске и нису биле упућене лично и једино песнику, већ, као и у случају Јована Дучића, широј јавности, али и главним заговорницима и спроводницима идеје интегралног југословенства. Различита гледишта двојице српских интелектуалаца привукла су пажњу оновремене српске научне јавности, која је прећутно одобрила изнете погледе Љубе Стојановића на порекло и значај југословенске идеје. Његов цензурисани спис похрањен је у Архиву Југославије, у фонду Војислава Јовановића Марамбоа³⁷

³⁴ Ј. Дучић, „Реч Југославија. Одговор г. Љуби Стојановићу”, *Политика*, б. XI 1929, стр. 4. Савременици Јована Дучића су сагласни да песник није подносио „Србијанце”. Коста Павловић је забележио да „Дучић и иначе није имао добро мишљење о Србијанцима”, а једном приликом је „с таквим ниподаштавањем говорио о свему што је србијанско, да је, кад је истресао сву врећу и кад више није знао шта да каже, рекао: „Ви Србијанци, само вређате. Под изговором искрености, сваком у лице речете све што мислите. Џаба вам те ваше искрености!”. Подучавајући тон великог професора још више га је изазвао и раздражио. Ипак, како се радило о супарнику чија је честитост и поштење било на гласу, свој бес је претворио у заједљиве примедбе, које, да је хтео, Љуба Стојановић је могао сваку побити” (К. Ст. Павловић, *н. д.*, стр. 72, 162).

³⁵ К. Ст. Павловић, *н. д.*, стр. 162.

³⁶ *Исто.*

³⁷ Архив Југославије, фонд Војислава Јовановића Марамбоа, 335–107, „Препис коректурног отиска једног чланка Љубомира Стојановића сложеног за

и овде га као таквог, уз текстове Јована Дучића,³⁸ прилажемо за објављивање.

Реч Југославија

Један велики лист је преврнут, и ми се овог месеца налазимо на једној новој страни историје. Расечен је један чвор онако смело и ведро како то увек уради један снажан народ на великим раскршћима историје. Једно је јасно: да никад и никакав догађај не може више повратити ствари онде где су биле прошлог месеца. Није било ни ценкања ни уцене. Није решен само један проблем материјалног живота него је и завршена једна духовна периода, изграђена на заблудама, на замршеним традицијама, на неповерењу или личним сујетама, стварима које су нас доводиле до очајања и до сумње у себе.

Једна крв и једна земља! Један народ и једно име! Једна судбина и једна формула за живот! Једна отаџбина и један патриотизам! Једна будућност и једна дужност! Један језик и једна национална култура! Једна традиција и једна историја! Или у краткој и сјајној дефиницији: једна историја и једна држава! То је та нова и моћна енергија која је и добила ономад име Југославија, и која разгони све заблуде и прецизира све појмове.

Као све велике ствари, и овај случај се догодио у свој прави час. Није се он могао догодити пре десет година кад смо имали земљу са унутрашњим границама које су изазивале сумњу и двосмислице, које су биле ненаучне и нелогичне, и које није створио наш истокрвни народ него су их створиле прилике и наши историјски непријатељи. Онакве границе нису се могле назвати Југославијом... Али ни нова подела наше земље није даље могла остати под именом какво је она носила за последњих десет година: именима која су наглашавала разлику три племена а не истоветност народне крви и народног идеала. Зато је једна овакава логична и научна подела земље била неминовно везана за ново име. А пут којим се овде ишло не би извесно нашао сам разум да није било велике илуминације савести и једног истинског подвига срца.

београдску *Политику*, који је цензура осакатила"; Љ. Стојановић, „Југославија“, *Политика*, 5. XI 1929.

³⁸ Јован Дучић, „Реч Југославија“, *Политика*, 30. X 1929.

Било је мудраца и песника, чије су речи и данас путокази, и који су веровали да ми нисмо Срби и Хрвати него или Срби или Хрвати, али увек само једно и јединствено. Нико није могао успети да озакони вештачке границе, насупрот везама крви и духа. Ми нисмо браћа него исто биће. Све речи којима су даване вредности биле су само интриге судбине која је често била јача од нас и нашег разума. Ми не говоримо ни српски ни хрватски него нашки како су то увек називали свој језик умни Дубровчани. Оно словинско у Далмацији, свагда толико национално инспирисано, то је било ово наше данашње југословенско. На тој периферији наше груде није било сумње о такој великој истини историје, и центар је то само потврдио и осветлио. То је била већ једна проживљена и окушана идеја коју је центар решио само као готову моралну стварност. Ни Гундулић ни Качић нису имали овде ни најмање двоумице. О заједници своје крви и идентичности свог језика (који је свагда сума свих појмова) нису могли сумњати ни Немањићи ни стари хрватски владари и хероји. Али само време могло је да донесе нашој судбини коначну њену формулу: једна историја и једна држава. Све утрошене вековне енергије витештва и поезије ишле су неминуовно овом решењу.

Србија је, као увек, имала храбрости да почне од себе. Никад њене жртве нису биле ни веће ни више. Она се није овим одрекла прошлости и њене славе; она је своје државно име променила у име које је тачније одговарало развитку историје и идеала. Тако су радили и Немањићи. Наше државно име мењало се увек према границама државе: од Зете и Дукље направио је Немања своју Рашку, а његови наследници нису више своју државу звали ни Рашком него „Српске земље и Приморске“. Реч Србија није поникла у наша највећа времена историје, него много доцније. Ни кнез Лазар није погинуо на Косову као господар Србије. А снажно име Југославија данас је синтеза свих оних небројаних доказа колико су наше националне енергије ишле једним истим смером и како свака реч мора бити највећа мера сваког правилног појма.

Идеја о нацији и држави дигнута је овај пут изнад људских страсти. Слика о подели наше земље не претставља данас ни једне празнине у којој би непријатељи спољни могли да за себе нађу предмет за интригу или доказ за наше ситничарење и слабост. Ничег што би могло да учини нашу генерацију одговорном пред потомством. Свако наше посебно парче историје замењено је нечим вишим и речитијим; а нешто што је било провизорно, замењено је

нечим што има карактер коначног. Ако је Србија престала бити у држави једна велика провинција, изграђивана некад само према могућствима, то је зато што је нација постала сада шира од њених граница! Између лепих имена и једне велике државе направљен је избор. Држава и идеја постале су сада већи фактор него што су биле предрасуде и сујете, ти трагови насиља историје. Оваква слика земље у којој сви њени делови стоје повезани према свима законима живота, само је доказ расне снаге и расне мудрости. Ми смо ситни само у ситним моментима; у великим данима смо увек били велики.

Границе наше земље су обруч који ништа више не може сломити. Морално јединство једног народа постиже се на логичној вези између материјалних односа и истоветних менталитета. Ово је постигнуто законом релација, највишим законом поретка. Данас када европски народи хоће да остваре Паневропу, прелазећи преко свих традиција међусобне борбе, није било могуће да у самом нашем народу дозволимо ма какво цепање место груписања, ни ма какво раздвајање место коезије. Овакво брисање свих спомена на раздор, и овакво јасно истраживање само оних закона живота који су неодољиво заједнички, јесте крупни постулат самог времена. Није било могуће да ми не бришемо међу нама границе које су нас раздвајале, када у ове дане, дане идеје о Паневропи, толики разнокрвни и тешко завађени народи сматрају за једино спасење обарање свих традиција које ометају заједницу и изазивају сукобе. Зато прокламовање имена Југославије јесте савремен принцип у вези са логиком свог доба! Свако раздвајање је принцип слабости, и свако груписање у природи значи принцип силе. Логични пут историје је у томе да се племена спајају у нешто крупније и моћније, у народ; а не да се народ раздваја у племена. Само зла намера или перверсија могла би да то не схваћа.

Ако млада реч Југославија нема чар старинске речи, она већ сада има лепоту узвишеног израза о љубави, и већ сада има свој триумф над заблудама. Та реч је постала религиозном већ самим тим фактом.

Јован Дучић

**Препис коректурног отиска једног чланка Љубомира
Стојановића сложеног за београдску „Политику”,
који је цензура осакатила**

Љ. Стојановић, „Југославија”, Политика, 5. XI 1929.

Два су проблема била пред нашим државницима после ослобођења и уједињења: државно јединство и уређење и народно јединство, и оба ни до данас нису дефинитивно решена. Фатално је било што су та господа оба проблема стопили у један и мислила да се оба могу и морају одједном решити. Фатално је и што се ради њихова решења пошло погрешним путем: учвршћивање државног јединства видело се у јаком централизму и бирократизму, а народно јединство наметано је силом не водећи рачуна о народној осетљивости. Резултат таквог схватања био је Видовдански устав, и видели смо шта нам је он донео.

Међутим то су два сасвим различита проблема који се морају сваки за себе и на различите начине решавати. Друго је државно а друго народно јединство. Народног јединства може бити и без јединства државног као што је до рата било народно јединство Срба у два државама, у Србији и у Црној Гори; и обратно, државног јединства може бити и без народног, као што је пре рата било у Аустрији. Рећи ће неко: Аустрија је зато и пропала што није било народног јединства. – Не, ние (једна реч недостаје) већ је њена пропаст дошла због рђавог државног уређења које није водило рачуна о народностима. А да је заиста тако пример нам је Швајцарска где је државно јединство чврсто колико само може бити иако државу чине три народа са три различна језика: Немци, Французи и Талијани.

Проблем државног јединства за нас је врло лак; много лакши него што је био за Швајцарску и Аустрију. То је, питање, уосталом и решено, од оног дана када су међународно признате границе данашње наше државе. Нема ниједног ни Србина, ни Хрвата ни Словенца, просечне памети који се опирао или који би се опирао државном јединству, и то не из каквих сентименталних разлога већ из чистог егоизма. Ми смо, сваки посебно, тако мали да би разједињени лако могли постати плен грабљивих јачих суседа, зато морамо сви заједнички бранити, чувати и учвршћивати већ створено државно јединство да би као слободни у својој слободној држави могли живети, развијати се и напредовати.

Није тако са народним јединством. Али од постанка наше данашње државе у њој непрестано трају унутрашње трзавице? Отуда што се при државном уређењу пошло од погрешне предпоставке да питање народног јединства и не постоји, да је то већ свршена ствар. Досадашње искуство показало је да није тако. Нама је државно јединство дошло пре духовног, народног уједињења. У Италији и Немачкој духовно уједињење народа извршено је на неколико стотина година пре државног јединства, па и код њих је у почетку било трзавица, и није чудо што их има и код нас. Било је, истина, одавно људи који су веровали и проповедали народно јединство Срба, Хрвата и Словенаца. За време илирског покрета било је дописа по новинама са потписом „Илир из Београда“, „Илир из Далмације“, итд. Па и два три Словенца су прихватили ту идеју и писали нашим језиком. Међу Србима и Хрватима има данас таких људи који проповедају јединство народно под именом југословенства много више (не знам како је међу Словенцима), али зла наша политичка судбина није дала да идеја народног јединства продре у душу народних маса.

Проблем народног јединства и ако није од пресудне важности за чврстоћу јединства државног, није за нас врло тежак. Разлике међу нама плод су дугог подвојеног политичког живота и утицаја разних култура и вера, али све то још не смета државном јединству. Све ће се то постепено изједначити, само за то треба времена, доста времена, као што је дуго време те разлике и створило. Врло много, или – боље рећи – све зависи од државног уређења, од слободе коју треба да осећају и Срби и Хрвати и Словенци у заједничкој држави као да су сваки у својој рођеној без заједнице. Сила и строге законске мере које вређају осетљивост једних или других могу тај процес отежати и одужити.

Г. Дучић је песник, песник стихом и песник прозом. Његови стихови су савршени обликом (он ми је сам једном рекао да је за песму главно форма), они се лако а често и с уживањем читају због складности метрума и слика (О стварности, о искрености и дубини осећања дало би се већ повише говорити). Таква му је и проза. Његова писма (као путописи) пуна су лепим стилем изложених рефлексива о прошлости или садашњости како он песнички на њих гледа, а које с путописом немају никакве везе. И она се лако и пријатно читају, али се у њима види само он, а не ствар којој су намењена. Он је велики обожавалац „речи“, па није никакво чудо што га је и реч „Југославија“ занела и одушевила.

Он се баца у историју говорећи да су овако радили и Немањићи. „Немања је – вели – од Зете и Дукље (а обоје је исто!) направио своју Рашку“; „реч Србија – вели даље – није поникла у наша највећа времена историје, већ много доцније“: напоследку: „кнез Лазар није погинуо на Косову као господар Србије“. – Све су то само песничке фантазије, а истина је да су Немањићи носили титулу „краљ све српске земље и приморске“, чиме је јасно наглашено раније двојство између Рашке (Загорја) и Приморја које је Немања ујединио у једну државу. Некад се у титулама и поименце набрајају приморске области: Диоклитија, Травунија и Захумље па и Далмација, и све то ништа није сметало јединству Немањићске државе. Име Србија је врло старо. Грци су за време Стевана Првовенчаног и сина му Радослава називали их „краљ све Србије и Диоклеје“ а почетком XIV века: „краљ и аутократ све Србије и Приморја“. И у једној служби св. Сави преписаној у почетку XIV века у једној се стихији вели: За Србију паки, Саво, послан јеси... итд. – Кнез Лазар је погинуо на Косову као „ва Христа Бога благоверни и самодржавни господин всем Србљем и Подунавију Стефан кнез Лазар“.³⁹

У промени државног имена г. Дучић види неки колосални напредак. „Границе наше земље су обруч који ништа више не може сломити“. А зар је тај обруч могло нешто сломити под старим државним именом? У речи „Југославија“ види он неку чаробну моћ којом су решене и прекинуте све трзавице које су раздирале нашу државу. Он јој пева дитирамбе: „Преврнут је један велики лист, и ми се налазимо на једној новој страни историје“; „расечен је један чвор“; „завршила је једна духовна периода изграђена на заблудама, на замршеним традицијама на неповерењу или личним сујетама“. – По овоме би изгледало да он мисли да је уставотворна Скупштина назвала државу Југославијом (што би свакао било боље него Краљевином С.Х.С.) и поделила земљу на девет бановина уместо тридесет и неколико области, ових трзавица не би ни било. – А је ли то истина? И хоће ли нови назив уништити „заблуде“, „замршене традиције“, „неповерење“, „личне сујете“? И може ли се то учинити једним законом?

Речју „Југославија“, вели г. Дучић, постигнута је: „један народ и једно име, један језик и једна национална култура“... итд. итд. Оно песницима је допуштено да пишу и говоре много штошта што

³⁹ Само је овај пасус објављен у *Политици* 5. XI 1929, док је све остало цензура забранила.

нама обичним смртним није, али ја се ипак питам да ли г. Дучић и верује да је то ова мађиска реч и створила? Он даље вели да „ми не говоримо ни хрватски ни српски него наши“, да „нисмо браћа него исто биће“, да „нисмо Срби и Хрвати, него или Срби или Хрвати“ (о Словенцима не вели ништа као да их и нема). – Па хоће ли откуд Срби, Хрвати и Словенци одбацити своја данашња имена, па се назвати Југословенима, и служити се једним „југословенским“ или „нашким“ језиком? – Срби и Хрвати имају заиста један књижевни језик, али шта ћемо са Словенцима? И је ли само језик мерило да се означи народност? Белгијанци и Французи говоре истим језиком, али нити хоће Французи да буду Белгијанци, ни Белгијанци да буду Французи. Тако и Данци и Норвежани.

Све што је г. Дучић у новом државном имену видео све је само његово песничко уображење а никако стварност. Ну то може бити стварност, али само временом, и ја верујем да ће и бити ако се на остварењу тих наших идеала пође другим путем.

Љубомир Стојановић

Summary

Aleksandar Lukić

Jovan Dučić and Ljubomir Stojanović On the Yugoslav Idea in 1929

Key words: *Jovan Dučić, Ljubomir Stojanović, Yugoslav idea, Serbian idea*

The internal crisis of the Yugoslav monarchy reached its height with the assassination that took place in the National Assembly in 1928, after which King Aleksandar Karadjordjević proclaimed a dictatorship and introduced a personal dictatorship on 6th January 1929. At first it was tacitly accepted by a country exhausted by internal political strife but the dictatorship quite quickly betrayed the expectations of the people and leading politicians. However, the King not paying much attention to this fact in October 1929 aiming to strengthen the idea of integral Yugoslavism renamed the country Yugoslavia and divided it into nine banovinas (territorial divisions). Jovan Dučić, one of the greatest Serbian poets, supported the King's act with an article published in Belgrade's daily newspaper *Politika*, convinced, as were several other intellectuals, that it was the best solution for the consolidation and strengthening of the Yugoslav state. Jovan Dučić considered the „Yugoslavs“ to be one nation, one being, one race finding confirmation for this idea in the interpretation of the distant past of the Yugoslav peoples, primarily in the history the Serbian people. Since his interpretation of Serbian history greatly differed from authentic historical facts, an answer from the Serbian scholarly community was expected. Ljuba Stojanović, philologist and grammarian wrote a reply to Jovan Dučić, in a highly censored article, pointing out some of the poet's main mistakes in interpreting historical data. Ljuba Stojanović clearly concluded that history should not be distorted, not just for its sake, but for the sake of the present and the possible future.